

Νομική Σχολή ΕΚΠΑ
Τομέας Διεθνών Σπουδών
Αθήνα
Καθηγήτρια Ε.Ν. Μουσταίρα

Αθήνα 30 Απριλίου 2015

**ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΙΔΙΚΗ ΕΠΤΑΜΕΛΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ Κας ΧΡΙΣΤΙΝΑΣ ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ-ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ
ΣΤΗ ΘΕΣΗ ΚΑΘΗΓΗΤΗ Α' ΒΑΘΜΙΔΑΣ**

ΕΚΘΕΣΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Με την από 24.3.2015 Συνεδρίαση της Ειδικής Επταμελούς Επιτροπής για την εξέλιξη της κ. Χριστίνας Δεληγιάννη-Δημητράκου στη θέση καθηγητή πρώτης βαθμίδας, στο γνωστικό αντικείμενο «Συγκριτικό Δίκαιο» στον Τομέα Διεθνών Σπουδών στη Νομική Σχολή του Α.Π.Θ., ορίσθηκα ως αξιολογήτρια του έργου της υποψηφίας.

Αφού μελέτησα το υποβληθέν υπόμνημα και το έργο της υποψηφίας, θα ήθελα να επισημάνω τα ακόλουθα.

Κατ' αρχάς σημειώνω ότι, έχοντας αποτελέσει μέλος και της Τριμελούς Επιτροπής και συμμετάσχει στη σύνταξη της Εισηγητικής Έκθεσης για την εξέλιξη της υποψηφίας σε Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, θέση στην οποία εξελέγη τον Οκτώβριο του 2008, έχω ήδη γνώση του προηγούμενου έργου της το οποίο έχω κρίνει θετικά.

Από τον διορισμό της στη θέση της Αναπληρώτριας Καθηγήτριας η υποψήφια διδάσκει τα εξής μαθήματα:

στον προπτυχιακό κύκλο σπουδών, τα μαθήματα «Εισαγωγή στο Συγκριτικό Δίκαιο» και «Διεθνές και Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Δίκαιο».

στο μεταπτυχιακό κύκλο σπουδών, τα μαθήματα «Συγκριτικό Δίκαιο» και «Droit social européen et comparé II : le droit de la non discrimination» - το δεύτερο, στο Κοινό Γαλλο-Ελληνικό μεταπτυχιακό Πρόγραμμα

«Ευρωπαϊκού και Συγκριτικού Κοινωνικού Δικαίου» των Νομικών Σχολών του Πανεπιστημίου της Τουλούζης Capitole 1 και του ΑΠΘ, το οποίο Πρόγραμμα λειτουργεί από την ακαδημαϊκή χρονιά 2011-2012.

στο πρόγραμμα Erasmus-Socrates, τα μαθήματα "Introduction to Comparative Law" και "European and International Social Law".

Όπως προκύπτει και από το υπόμνημά της, η υποψήφια έχει συμμετάσχει στις εργασίες της Γενικής Συνέλευσης του Τμήματος Νομικής ως μέλος της, και κατά το τρέχον ακαδημαϊκό έτος συμμετέχει στη Γενική Συνέλευση ειδικής Σύθεσης. Επίσης έχει συμμετάσχει σε εκλεκτορικά σώματα για την πλήρωση θέσεων μελών ΔΕΠ. Είναι μέλος της Επιτροπής Βιβλιοθήκης της Νομικής Σχολής ΑΠΘ και από τον Μάιο 2014 της Επιτροπής Μεταπτυχιακών της Νομικής Σχολής ΑΠΘ.

Επίσης επιβλέπει 4 διδακτορικές διατριβές και είναι μέλος τριμελών επιτροπών επίβλεψης διδακτορικών διατριβών.

Όσον αφορά στο συγγραφικό της έργο, μετά τον διορισμό της στη θέση της Αναπληρώτριας Καθηγήτριας, είναι πλούσιο: έχει υποβάλει μια νέα μονογραφία, τη Γαλλική μετάφραση της μονογραφίας για την οποία είχε κριθεί στην προηγούμενη εξέλιξή της, καθώς και δεκαπέντε (15) μελέτες και άρθρα.

Θα επικεντρωθώ κυρίως στην υποβληθείσα από την υποψήφια μονογραφία – γραμμένη στην αγγλική γλώσσα από κοινού με την κ. Χριστίνα Ακριβοπούλου – η οποία εξετάζει την επιρροή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο ιδιωτικό δίκαιο. Όπως σημειώνει η υποψήφια, κατά πρώτον επιδιώκεται με τη μονογραφία αυτή να παρουσιασθεί διεθνώς το πως αντιμετωπίζουν τα ελληνικά δικαστήρια και η ελληνική νομική θεωρία την εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στις διαπροσωπικές σχέσεις, επίσης όμως επιδιώκεται η μελέτη του αυξανόμενου ρόλου που παίζουν τα θεμελιώδη δικαιώματα στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και των επιπτώσεων της εξέλιξης αυτής στα δίκαια των κρατών μελών και ειδικότερα στο ελληνικό ιδιωτικό δίκαιο.

Όπως σημειώνεται, ενώ σε ευρωπαϊκό επίπεδο το θέμα αυτό έχει μελετηθεί σε αρκετά συλλογικά έργα, με τη μονογραφία αυτή είναι η πρώτη φορά που μελετάται από την πλευρά του ελληνικού δικαίου. Θεωρώ το γεγονός αυτό πολύ σημαντικό και πιστεύω ότι η μονογραφία αυτή όχι μόνο καλύπτει το σχετικό κενό, αλλά και ότι θα αποτελεί στο μέλλον και βασική πηγή στις σχετικές με τα θέματα αυτά εργασίες νομικών ερευνητών.

Η μονογραφία περιλαμβάνει εισαγωγή και δύο μέρη, το πρώτο των οποίων περιλαμβάνει τρία κεφάλαια και το δεύτερο τέσσερα. Επισημαίνονται στην εισαγωγή και σε κάθε κεφάλαιο η συμβολή της κάθε συγγραφέως, όμως είναι δύσκολο να απομονωθεί και να αναλυθεί μόνον η συμβολή της υποψήφιας, για λόγους συνεκτικότητας του έργου. Άλλωστε, πιστεύω ότι η υποψήφια είχε γενικό έλεγχο της συγγραφής του έργου αυτού.

Στην εισαγωγή (σ. 1-8) αναφέρονται ο ρόλος και η συνεισφορά της οριζόντιας εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων στις ιδιωτικές σχέσεις.

Στο πρώτο μέρος (κεφάλαια πρώτο, δεύτερο, τρίτο) (σ. 9-130) εξετάζονται οι προϋποθέσεις της οριζόντιας εφαρμογής των θεμελιωδών δικαιωμάτων στις ιδιωτικές σχέσεις.

Το πρώτο κεφάλαιο (σ. 11-25) αναφέρεται στο νομικό πλαίσιο των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο ελληνικό δίκαιο. Ερευνώνται οι ιστορικές πηγές και η φιλοσοφική θεμελίωση αυτών, αναφέρονται οι πηγές δικαίου, δηλαδή το Σύνταγμα και η κοινή νομοθεσία, οι διεθνείς πηγές, καθώς και οι πηγές των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην έννομη τάξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στη συνέχεια εξετάζονται η μετάβαση από την κάθετη στην οριζόντια εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων, οι διάφορες λειτουργίες και τα όρια αυτών στο Ελληνικό δίκαιο, το ελληνικό σύστημα δικαστικού ελέγχου και τέλος η ευθυγράμμιση της ερμηνείας του γραπτού δικαίου με το Σύνταγμα, τις Διεθνείς Συμβάσεις και το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Το δεύτερο κεφάλαιο (σ. 26-93) έχει ως θέμα του τη συνταγματοποίηση του ιδιωτικού δικαίου και τη θεωρία του οριζόντιου αποτελέσματος των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

Στο πρώτο τμήμα του γίνεται αναφορά στη γέννησή της θεωρίας αυτής στη Γερμανία, εξετάζονται οι δύο προσεγγίσεις, η άμεση και η έμμεση τριτενέργεια (Drittwirkung) καθώς και η οριζόντια εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στη νομολογία του Γερμανικού Bundesverfassungsgericht. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η διασπορά της θεωρίας του οριζόντιου αποτελέσματος των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε νομικά συστήματα Ευρωπαϊκών κρατών με συγκεντρωτικό σύστημα ελέγχου δικαστικού ελέγχου, με μικτό σύστημα ελέγχου, αλλά και σε νομικά συστήματα που δεν έχουν γραπτό Σύνταγμα, όπως είναι το Ηνωμένο Βασίλειο. Τέλος, παρουσιάζεται η κρατούσα στις ΗΠΑ θεωρία του κάθετου αποτελέσματος, η θεωρία της ενέργειας του κράτους (State Action). Γίνονται συγκρίσεις μεταξύ των θεωριών και εξετάζονται οι τρόποι με τους οποίους έχει μεταφτευθεί στην ελληνική έννομη τάξη η θεωρία της τριτενέργειας.

Στο δεύτερο τμήμα του εξετάζεται η υποδοχή από το Ευρωπαϊκό δίκαιο της θεωρίας του οριζόντιου αποτελέσματος των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Αρχικά παρουσιάζεται η στάση και η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων το οποίο βασίζεται στη θεωρία των θετικών υποχρεώσεων των κρατών μελών και στη συνέχεια αναλύεται η οριζόντια εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επισημαίνεται ότι γενική αρχή του δικαίου αυτού είναι η αρχή της μη διακριτικής μεταχείρισης, ότι εφαρμόζονται άμεσα από το ΔΕΕ οι θεμελιώδεις οικονομικές ελευθερίες της Ένωσης στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών, αλλά ότι η στάση του είναι επιφυλακτική όσον αφορά στην εφαρμογή θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων σε αυτές τις σχέσεις.

Στο τρίτο κεφάλαιο (σ. 94-130) αναλύεται και παρουσιάζεται η ενίσχυση της επιρροής των θεμελιωδών δικαιωμάτων στις ιδιωτικές σχέσεις μέσω του δικαστικού διαλόγου, της δικαστικής επικοινωνίας. Αρχικά εξετάζεται ο θεσμοθετημένος δικαστικός διάλογος στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής έννομης τάξης, μέσω της διαδικασίας της προδικαστικής παραπομπής στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρουσιάζονται τα βασικά χαρακτηριστικά της διαδικασίας και εξετάζεται ειδικότερα η χρήση της δυνατότητας αυτής από τα ελληνικά δικαστήρια. Στη συνέχεια εξετάζεται λεπτομερώς ο θεσμοθετημένος

διάλογος μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Ακολούθως παρουσιάζεται ο άτυπος δικαστικός διάλογος που λειτουργεί μέσω της προσφυγής των εθνικών δικαστηρίων στη νομολογία αλλοδαπών δικαστηρίων, τα επιχειρήματα υπέρ και κατά της προσφυγής αυτής, και οι διάφοροι παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν υπέρ αυτής.

Στο δεύτερο μέρος (κεφάλαια τέταρτο, πέμπτο, έκτο, έβδομο) (σ. 131-239) διερευνάται η επιρροή των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε συγκεκριμένους κλάδους του ιδιωτικού δικαίου.

Το τέταρτο κεφάλαιο (σ. 133-168) επικεντρώνεται στην επιρροή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο δίκαιο των συμβάσεων. Αρχικά παρουσιάζονται οι πηγές, οι βασικές αρχές και τα συνταγματικά θεμέλια του ελληνικού δικαίου των συμβάσεων, αλλά και οι γενικές ρήτρες που λειτουργούν ως θύρες διαφυγής, ειδικότερα δε η αρχή της προστασίας του αδύναμου μέρους η οποία αποτελεί ένα βασικό μέσον περιορισμού της συμβατικής ελευθερίας. Στη συνέχεια παρουσιάζεται αναλυτικά ο εξευρωπαϊσμός του δικαίου των συμβάσεων, μέσω τυπικών και ατύπων διαδικασιών εναρμόνισης στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τέλος, γίνεται εκτενέστατη αναφορά στη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων στο θέμα του κεφαλαίου αυτού.

Το πέμπτο κεφάλαιο (σ. 169-190) αναφέρεται στην επιρροή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο δίκαιο των αδικοπραξιών. Αρχικά εντοπίζονται τα γενικά χαρακτηριστικά του ελληνικού δικαίου των αδικοπραξιών καθώς και οι αλλοδαπές πηγές αυτού. Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι (μη έχουσες τυπική ισχύ) επιδιώξεις εναρμόνισης του δικαίου αυτού εκ μέρους ακαδημαϊκών και των ομάδων που αυτοί έχουν σχηματίσει, οι σχετικές νομοθετικές εξελίξεις στο χώρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και γίνεται αναλυτική παρουσίαση της νομολογίας του ΔΕΕ στο θέμα αυτό, με επισήμανση ιδιαίτερη ότι το δίκαιο των αδικοπραξιών της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει σχηματισθεί σε μεγάλο βαθμό από τη νομολογία ακριβώς του ΔΕΕ. Τέλος γίνεται εκτενής αναφορά στη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων σχετικά με την επιρροή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο δίκαιο των αδικοπραξιών.

Στο έκτο κεφάλαιο (σ. 191-202) παρουσιάζεται η επιρροή θεμελιωδών δικαιωμάτων στο εμπράγματο δίκαιο και στο δίκαιο διανοητικής ιδιοκτησίας. Αναφέρονται οι πηγές – ρωμαϊκό δίκαιο και κάποιοι αλλοδαποί αστικοί κώδικες του 19^{ου} αιώνα -, οι γενικές αρχές και το Συνταγματικό υπόβαθρο του Ελληνικού εμπράγματος δικαίου, οι περιορισμοί των εμπράγματων δικαιωμάτων. Στη συνέχεια επισημαίνονται αφενός η εμβρυακή κατάσταση στην οποία βρίσκεται το Ευρωπαϊκό εμπράγματο δίκαιο, δεδομένου και του ότι είναι πολύ λίγες οι σχετικές αποφάσεις που έχει εκδώσει το ΔΕΕ, αφετέρου – και αντίθετα – η σημαντική εξέλιξη σε διεθνές και ευρωπαϊκό επίπεδο του δικαίου διανοητικής ιδιοκτησίας. Όσον αφορά στο τελευταίο, παρουσιάζεται η επιρροή της εξέλιξης αυτής αλλά και της διάδρασης μεταξύ θεμελιωδών δικαιωμάτων και διανοητικής ιδιοκτησίας στην ελληνική νομολογία.

Στο έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο (σ. 203-239) εξετάζεται η επιρροή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο οικογενειακό δίκαιο. Επισημαίνεται αρχικά το κοινωνικοπολιτικό υπόβαθρο του ελληνικού οικογενειακού δικαίου καθώς και η συμβολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων στις διαδοχικές νομοθετικές μεταρρυθμίσεις. Στη συνέχεια αναλύεται νομολογία του ΕΔΑΔ για το

δικαίωμα στην οικογενειακή ζωή και για το δικαίωμα στο γάμο και επίσης γίνεται εκτενής αναφορά στην ανάδυση του Ευρωπαϊκού οικογενειακού δικαίου καθώς και στην επιρροή που έχουν ασκήσει τα προηγούμενα στη νομολογία των ελληνικών δικαστηρίων.

Η πρωτοτυπία της μονογραφίας αυτής στον ελληνικό νομικό χώρο, το πλούσιο υλικό της και η λεπτομερέστατη ανάλυση των διαφόρων επιμέρους ζητημάτων που πραγματεύεται, αναδεικνύει τη σημαντική εμπειρία την οποία διαθέτει η υποψήφια έχοντας διδάξει, ερευνήσει και συγγράψει σε θέματα Συγκριτικού Δικαίου αλλά και την ικανότητά της να μελετά και να παρουσιάζει θέματα σημαντικά που συμβάλλουν στον εμπλουτισμό του υλικού που ο κλάδος αυτός έχει και χρειάζεται να έχει.

Παρά το γεγονός ότι έχει ήδη κριθεί η υποψήφια στην προηγούμενη διαδικασία εξέλιξής της στη θέση αναπληρώτριας καθηγήτριας για τη μονογραφία της «Συγκριτικό δίκαιο και νομικός πλουραλισμός», είναι σκόπιμη η αναφορά στη γαλλική μετάφραση της μονογραφίας αυτής, η οποία εκδόθηκε το 2013, για τους δύο λόγους ακριβώς που αναφέρει η υποψήφια:

1) η μετάφραση και η έκδοση χρηματοδοτήθηκε από το Institut de Recherche en droit européen, international et comparé, της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Τουλούζης 1 Capitole, και

2) τον πρόλογο στο βιβλίο έχει γράψει η κ. Thérèse Aubert-Monpreyssen, πρώην Καθηγήτρια στην ανωτέρω Σχολή και νυν Σύμβουλος του Chambre Sociale de la Cour de Cassation.

Οι δύο λόγοι αυτοί αποδεικνύουν το ενδιαφέρον και την αναγνώριση του έργου της υποψήφιας από την αλλοδαπή επιστημονική κοινότητα.

Συνοπτικά αναφέρομαι και στις 15 υποβληθείσες από την υποψήφια μελέτες της. Η εμφανώς προκύπτουσα από το συγγραφικό ύφος εις βάθος έρευνα, η πλούσια χρησιμοποιηθείσα για το καθένα βιβλιογραφία, καθώς και η προσεκτική ανάλυση των πραγματευόμενων ζητημάτων και η αντίστοιχη εξαγωγή των σχετικών πορισμάτων, με οδηγεί και πάλι σε θετική αποτίμηση του έργου της υποψήφιας. Θα ήθελα ειδικότερα να εξάρω τη συμβολή των μελετών της σχετικά με τα θέματα των πολιτισμικών «συγκρούσεων» (προσωπικά δεν θέλω να αναφέρομαι σε συγκρούσεις, γι' αυτό και τα εισαγωγικά, τα οποία δεν θέτει η υποψήφια) στην κατανόηση και συνύπαρξη των υποκειμένων σε διαφορετικά δίκαια ή/και των ενστερνισθέντων διαφορετικές θρησκείες ανθρώπων.

Πρόσθετα θα ήθελα να αναφερθώ στη διεθνή επιστημονική παρουσία της υποψήφιας: μεταξύ άλλων, έχει επανειλημμένως προσκληθεί να διδάξει ως επισκέπτρια καθηγήτρια ή να δώσει διαλέξεις σε πανεπιστήμια του εξωτερικού, είναι μέλος Διεθνών Επιστημονικών Ενώσεων και έχει συμμετάσχει ως εισηγήτρια σε αρκετά διεθνή συνέδρια, έχει αρκετές

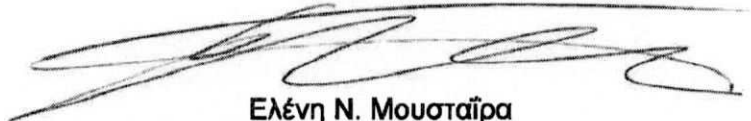
δημοσιεύσεις σε ξένη γλώσσα. Έχει επίσης να παρουσιάσει πλούσιες ετεροαναφορές στο συγγραφικό της έργο.

Η κ. Δεληγιάννη-Δημητράκου έχει ιδιαίτερος αξιόλογο έργο στο πεδίο του Συγκριτικού Δικαίου. Ενδιαφερόταν και συνεχίζει να ενδιαφέρεται για τις επιστημονικές εξελίξεις στον χώρο αυτόν και δεν αρκείται να αναπαράγει τις γνώσεις που έχει ήδη αποκτήσει, παρά ενημερώνεται συνέχεια για τις νέες προτάσεις, για τα νέα βιβλία και άρθρα Συγκριτικού Δικαίου, ελληνικά και αλλοδαπά, εμπλουτίζοντας έτσι το επιστημονικό της απόθεμα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα, αφενός μια στέρεη και ώριμη τοποθέτηση αναφορικά με γενικά αλλά και με επιμέρους ζητήματα Συγκριτικού Δικαίου, αφετέρου μια επιστημονική σκέψη ανοιχτή σε καινούριες προκλήσεις και προσεγγίσεις που προτείνονται από συναδέλφους διεθνώς και οι οποίες συμβάλλουν στη συνεχή ανανέωση του επιστημονικού της έργου.

Το γεγονός ότι η υποψήφια έχει ασχοληθεί ιδιαίτερος - και στο παρελθόν και τώρα - και με το ευρωπαϊκό κοινωνικό δίκαιο και με το δίκαιο ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμβάλλει θετικά στην άποψη που έχω για το έργο της, αφού το Συγκριτικό Δίκαιο, χρειάζεται και πολλών άλλων κλάδων δικαίου (και όχι μόνο) τα εργαλεία, προκειμένου να εξαχθούν όσο το δυνατόν πλησιέστερα στην πραγματικότητα συμπεράσματα και ενδεχομένως να αξιοποιηθούν και αυτά με τη σειρά τους στη συνέχεια.

Δεδομένων όλων των ανωτέρω αναφερθέντων, έχω τη χαρά να δηλώσω ανεπιφύλακτα ότι η κ. Δεληγιάννη-Δημητράκου συγκεντρώνει όλες τις προϋποθέσεις εκλογής στη βαθμίδα του Καθηγητή.

Η αξιολογήτρια

Ελένη Ν. Μουσταΐρα

Καθηγήτρια Συγκριτικού Δικαίου

Νομική Σχολή ΕΚΠΑ